

Az akác fafaj megjelenésének és térhódításának történeti háttere a Cserhát erdészeti tájon

Áttekintő tanulmány

Tessediktől Mária Teréziáig

Az idegenhonos akác fafaj, az általánosan közismert, de kissé elnagyolt történeti háttér szerint, a XVIII. század utolsó harmadában, *Tessedik Sámuel* tiszántúli szikes fásító munkássága következtében terjedt el szélesebb körben, hazánkban. Az akác térhódításának története azonban, az egyes érintett tájegységekre szűkítve – mint pl. a Cserhát – ennél jóval árnyaltabb és összetettebb képet mutat. Ahogy valójában Tessedik is, minden e téren szerzett érdeme ellenére, apró, ám jó szándékú csúsztatással tekinthető e faj hazai „atyjának”. Ő csupán a német egyetemi évei

alatt látott gyakorlati eredményeket igyekezett átültetni egy, a szarvasi paplak szikes talajú kertjében megtalált(!), jó állapotú akácán felbuzdulva.

Az akác honfoglalásának menete a Cserhátban sem egyszerűsíthető le egyetlen személy munkásságára vagy tájtörténeti okra. Egy-egy táj erdőképének évszázados alakításában is számos antropogén és természetes folyamat vesz részt egyszerre, oda-vissza ható kapcsolattrendszerbe ágyazva.

Az akác a XVIII. század legelején, mint tengerentúli egzóta fafaj jelent meg hazánkban, elsősorban vidéki nagybirtokosok kastélyainak, kúriáinak parkjaiban, egy-egy példányként vagy kisebb-nagyobb fasorokba ültetve. Jó példa erre a hazai legöregebb, 300 éves akácpéldány, melyet Észak-Amerikából származó magról a bábolnai Szápáry-kastély udvarán ültettek el, 1710-ben. Az akác díszfaként történő alkalmazása így, mageredetű ültetésekkel terjedt tovább az ország más vidékein is, a korabeli birtokosok, hivatalnokok, gazdák

szok közvetítésével, hogy később már akár egy evangélikus lelkész lak kertjében is fellelhető legyen. Minden bizonnyal az országos folyamatból a Cserhát számos magánkézben lévő kastélyának és kúriájának udvara, kertje vagy parkja se maradt ki, így e tájon is megjelent az akkor még egzotikus különlegességnek számító fafaj.

Az akáccal kapcsolatos dendrológiai ismeretek a XVIII. század második felében gyorsan bővültek. Termőhelyigényéről, a faj jellegzetes tulajdonságairól egyre többet tudtak meg a kor e témában kutató, gyakorlati megfigyeléseket végző gazdászai. A figyelem középpontjába a Mária Terézia rendeletére 1742-ben felállított bánsági katonai erdőhivatal által megkezdett alföldfásítások, a különböző típusú kopárok erdősítési törekvései illetve a mezővédő erdősávok kialakításai során került.

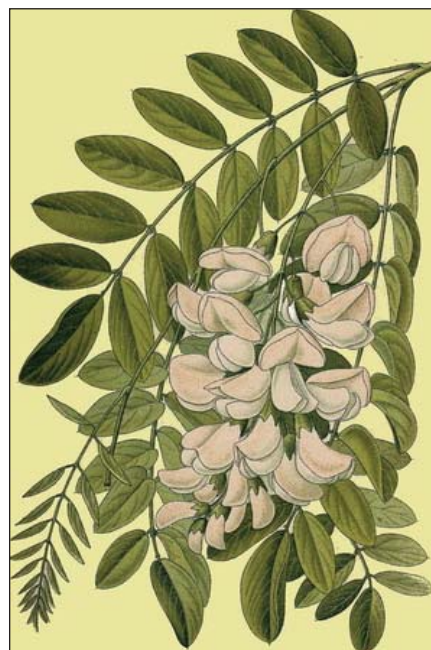
Történeti erdőhasználatok nyomában

A Cserhát egykor kiterjedt és jó minőségű erdei ebben az időszakban egyre fokozódó antropogén hatások összütése alatt álltak. A tájegység erdeiről szóló korabeli források – pl. a II. József idején folyó katonai térképezéshez készített országleírás – már vegyes képet mutat az egykori nagy területeket borító erdők általános állapotáról. Az egyes cserhádi települések erdőleírásainál (pl. Nógrádkövesd, Hugyag, Keszeg stb.) már ott szerepelnek a „gyér erdő”, a „bozót” vagy a „csak bokrok” helyi ökológiai állapotról árulkodó megjegyzések. Ennek ellenére az 1819-ben készült Nógrád vármegye technológiai gyűjteménye, valamint az 1826-os Mocsáry-féle megyei monográfia még alapvetően közepes vagy jó állapotú, nagyrészt tölgy, cser, kevesebb bükk, illetve más elegyfajokból álló erdőről ad általános információkat.

Ezek a történeti források még nem említik meg közvetlenül az akácot, de ez nem jelenti azt, hogy a területen ne lett volna már jelen, a kastélyok kertjein kívül is. Legfeljebb jelentősége, a többi ál-

talános fanemhez képest, ekkor még teljesen elhanyagolhatónak tekinthető.

Az Alföld fásítása eközben – az akácnak köszönhetően – meglepően nagy sebességgel és nem várt hatékonysággal zajlott, elsősorban a tiszántúli szikeseken és a Duna-Tisza-közi homokhát-ságon. Az Alföld északi határvidékén húzódó hegylábi zóna felé átmenetet jelentő síksági tájak (Pesti-síkság, Tápió-vidék, Hatvani-sík és a Galga-völgyének alsó szakasza) közvetlenül

érintkeznek a Cserhát déli irányban levezető dombsági vonulataival. Így adódott lehetőség az akác sarjrol történő „belopakodására” e tájegységbe is, ahogy ez az Északi-középhegység más, alacsonyabb térszínű hegylábi és dombsági vidékein, közép- és kistájain is megtörtént a XVIII. század végén, a XIX. század elején.

Ezzel párhuzamosan, a XIX. század első felében – még nagyon elszigetelt, elaprózott jelenségként – megindult az akác mesterséges betelepítése. Az ekkor már problémaként jelentkező erdőirtásoknak és az ezzel szoros összefüggésben lévő túllegettetéseknek köszönhetően, a növényzet és talajtakaró nél-

* Okl. humánökológus, Ipoly Erdő Zrt.

kül maradó kopárok ún. záporeróziós feldarabolódása következtében árok- és vízmosás rendszerek jelentek meg a Cserhátban.

A történeti források szerint a Nógrád vármegyével közvetlen szomszédságban lévő borsodi Bükk (Vajdavár-homokkövidék) területén, már a XIX. század legelején akáctelepítést alkalmaztak a záporárkok megkötésére.

A Cserhát erdeire káros hatást gyakorló folyamatok az 1800-as évek első évtizedeitől kezdődően fokozódó ütemben gyorsultak fel. A bor- és gabona-konjunktúrának köszönhetően, szántó- és szőlőterületek nyérése céljából, jelentős mértékű erdőirtásokra került sor a települések közvetlen és távolabbi környezetében. Jól jellemzi a helyzetet, hogy a Kelet-Cserhátban található markánsabb domborzatú Tepke-hegycsoport azonos nevű legmagasabb hegycsúcsának délnyugati oldalán, majd a csúcscsintig (gyertyános-tölgyes klímaöv) húzódtak fel a művelt szőlőterületek. A jelentkező ökológiai károsításokat tovább generálta, hogy az úrbéri tagosítások idején ún. feltétlen erdőtalajon álló, vagy épp véderdő-jellegű területeket adták oda az úrbéres közbirtokosságoknak, legelőerdő-használatra vagy legelőművelési ágba. Ennek az intézkedésnek is köszönhetően indult meg az intenzív szarvasmarhatarás és ezzel az intenzív legeltetés. Az így kezelt területek erdőtalaja nagyon rövid idő alatt erejét veszítette, kizsigerelődött, megindult a kopárosodás és vele a vízmosások, árkok kialakulása, a felszabdalódás, a talajerózió folyamata.

Egy 1887-ből származó, az Erdészeti Lapokban leközölt úti beszámoló levél már általános jelenségeként írja le az Északi-középhegység dombosági tájain, így a Cserhátban is, az ún. „besankolódás” jelenségét. Ez volt a több megyében elterjedt helyi elnevezése a vízmosásokból keletkező terméketlen, lehordott, áthalmozott talajjal, homokkal,

hordalékkal való beiszapolódásnak, mely a völgyekben lévő termékeny szántókat és a jobb minőségű erdőket is veszélyeztette. A korabeli leírás ismereti az okokat is.

A dombtetőkön, dombsági hátakon a helytelen területkezelés következtében kiterjedt kopárok alakultak ki, ahonnan a vízmosásokon át a talaj lemosódott. Ráadásul ezeken a kopárokon elterjedt az ún. „nyúzásos üzemmód”. A dombtetőn lévő laposabb térszíneket sűrű, mesterségesen létrehozott és fenntartott tölgyesek borították (cserzőerdő), melyeket 3(!) évenként vágtak, az így kinyerhető magasabb tannintartalom miatt. Az erősebb sarjakat ennyi ideig hagyták megnőni, majd cserkéreg-nyérés céljából kivágták, a kérget lehántották. Ez volt a nyúzás. Az oldalsó és gyengébb sarjakat meghagyták (sallang) újabb 3 évig, amikor azok már megerősödve vághatóak és nyúzhatóak lettek.

Tovább fokozta a káros hatásokat, hogy a települések a szarvasmarháikat is rendszeresen felvitték a dombtetőkre legeltetni, amelyek a sarjak csúcshajtásait folyamatosan rágták. A lehántott cserkéregért a kereskedők viszonylag jól fizettek, jobban, mintha fát adtak volna el a birtokosok. Az általánosan bevett akkori gondolkodásmód szerint, ha hagyták volna fává, erdővé nőni a sarjakat, abból ők hasznót már nem láttak volna.

Ezt erősítette meg, hogy abban az időszakban ennek, a jó esetben is csak közepes minőségű tűzifának, alacsony volt az ára. A jelenséget leíró erdőmér-

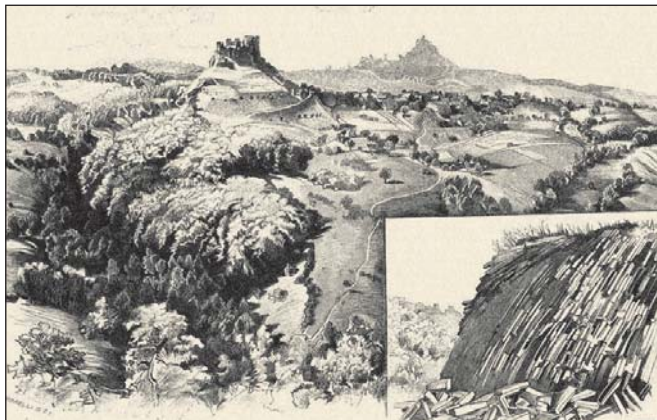
nők maga is elképedt a tapasztalt viszonyokon és egyben a tölgy hihetetlen ellenálló képességén is. De megjegyzi, hogy ez az állapot nem tartható fenn sokáig: mind az erdő, mind a marha és vele végül is az ember, pusztulni fog. Ugyanakkor e jelenség nyomán ajánlotta az akác alkalmazását.

„Vízmosások országa”

A fenn vázolt folyamatok rendkívül káros következményeit a kor szélesebb látókörű birtokosai is felismerték és igyekeztek tenni ellene. Az 1874-1875-ös Shvoy-féle megyei monográfiában emiatt kerül az akác fafaj már konkrét, egzakt megnevezésre. Szirák község leírásánál záporárkok és vízmosás megkötésére fiatal akáctelepítést, ültetést említ a megyei leírás. Így nagy valószínűséggel a XIX. század második felét, kb. az 1860-70-es éveket kell tekintenünk egyfajta kezdődőpontnak az akác nagyobb fokú cserhádi megjelenése, a telepítések során a nagyobb ütemű térhódítás és elterjedés terén.

Hajdú János királyi főerdőmérnök 1914-es értekezése Nógrád megyét – némi ironiával – a vízmosások országának aposztrofálja. A jelenség fokozódását előmozdította, hogy az 1875-1890 között dúló filoxeravész hatalmas egybefüggő területeken fertőzte meg és pusztította ki a cserhádi szőlőket. A felhagyott művelések kedvező termőhelyi adottságok között cserjésedni kezdtek, kedvezőtlenebb feltételek mellett azonban a talaj degradációja indult be.

Az erdősítési igény tehát fokozódott, amely meghatározta az akác Cserhátban betöltött későbbi szerepét. A letarolt erdők, az agyonkínzott legelők, a kipusztult szőlők, az elhanyagolt, termőképességüket veszített szántók, a túltartott állatállományok és legeltetés következtében az 1900-as évekre a balasagyarmati Magyar Királyi Járási Erdőgazdálkodási területén (a mai Cserhát akkori állami erdőbirtokai), mintegy

1200 kat. hold kiterjedésű, vízmosásokkal, árkokkal szabdaltnak kopárterületet tartottak nyilván a kataszterek. A megye teljes történelmi területére vetítve ez a szám 5300 kat. hold volt.

A Cserhát birtokszerkezetét azonban nem a koronauradalmak jellemezték, hanem az egyházi és magán erdőbirtokok, és a számtalan úrbéres, illetve községi birtok, amelyek kezelésében lévő kopárterületek mérete sokszorosan haladta meg az állami kézben levőkéit. A feltétlen erdőtalajon tenyésző egykori erdők helyén meggyeszte kopárosodó, árkokkal szabdaltnak, degradáltnak legelőket éktelenkedtek.

Hajdú királyi főerdőmérnök a megye talajeróziós, vízmosásos problémáit vázoló és a megoldásokat bemutató 1914-es tanulmányában már 20-30 éves akácállományokról is beszámol. Jól jelzi ez a szám, hogy a nagyobb területekre kiterjedő akáctelegek az 1860-70-es évektől fokozatos ütemben felgyorsultak, amit az államilag támogatott ún. telepítési versenyek is igyekeztek tovább gerjeszteni. Az 1880-as évektől kezdve, 1890-1910 között egyes magán-erdőbirtokok is nagyobb figyelmet szenteltek az erdőtelepítéseknek, melyben a fenyőfélék mellett az akác kapott domináns szerepet. A több százholdas területeket érintő fásításokban élen járt pl.: *br. Kemény Gábor* egykori miniszter, az Észak-Magyarországi Egyesített Kőszénbánya Rt., Salgótarjánban *Szilárdy Ödön*, a karancsberényi, lapujtói fásításokban *Weissenbacher Endre*. A fásítások eredményeként termelhető akác karóanyag a vízmosások megkötéséhez, a hordalékfogó gátak építéséhez kiváló alapanyagot adott.

Rontott akácok

Az 1920-as, 1930-as években újabb hullámban kezdődtek akáctelegek. Sajnos, a későbbi tapasztalatok beigazol-

ták, hogy ezeket, illetve a korábban ültetett akácerdőket nem mindenhol kezelték rendszeres üzemtervezés szerint, ami hosszú távon a telepített erdők fokozatos és nagymértékű romlásához vezetett. Az 1950-es, 60-as években készült rontotterdő-leltárak elszomorító képet festenek. A Trianon utáni időszak zűrzavaros viszonyai között az akácer-

dők szakszerű kezelése, felújítása, ápolása elmaradt, kevés volt a hozzáértő és cselekedni, tenni akaró szakember. Így az akácok súlyosan degradálódtak, pl. a 4-5 generációs sarjzattatás, illetve a számos esetben nem megfelelő termőhely-megválasztás (pl. magas talajvízszint, fagyzug) következtében. A nem megfelelő termőhely-választás egyben az őshonos fafajok kiszorítását is jelentette. Ezekben is gyökerezik a helyenként eltűzöttnek tartható alkalmazása is, melynek nyomán az akác területfoglalásának országos aránya 2006-ban már 32,3%-os volt.

Mint látható, az akác cserhádi elterjedésének okai, menete összetett és összefüggő történelmi, gazdasági, társadalmi folyamatok és az azokból levezethető természeti-ökológiai változások egymásra épüléséből eredeztethető.

Végzőként kimondhatjuk, hogy a Cserhátban az akác tájképet meghatározó térfoglalásának előidézője a sokféle érdek szerint cselekvő ember.

Ha Pünkösöd, akkor futás

Ötödik alkalommal rendezte meg a NYÍRERDŐ Zrt. Baktalórántházi Erdészete és a Nyárády Mihály Általános Iskola Nyírkércsi Tagintézménye a Pünkösödni erdei futóversenyt. A már hagyományosan a pünkösdi hétvége szombatján lebonyolított rendezvény célja, hogy a fiatalokat ráébressze a környezettudatos magatartás fontosságára. Emellett a szervezők szeretnék felhívni a figyelmet az egészséges életmódra és az erdők védelmére is.

Most az időjárás is kegyeibe fogadta a szervezőket, hiszen szép, napos idő várta a gyerekeket. Talán ez volt az oka, hogy a rendezvényen több mint négy-

százan vettek részt. Az óvodások a 300 méteres Süni-futáson indultak. Az iskolások az 1000 méteres Tapsi-futáson; a 2000 méteres Gida- és Szarvasűző futáson, valamint a három kilométeres Vad-disznóvágtnak mérték össze tudásukat.

A legnépszerűbb versenyszámnak a 2010 méteres Pünkösödni NYÍRERDŐ-futás bizonyult, ezen még a felnőttek is rajthoz állhattak. A helyiek mellett nyírkércsi, nyírkői, apagy, ramocsaházi és öfehértói gyerekek egyaránt versenyeztek. Minden célba érkező tombolaszelvényt kapott, a szervezők különféle ajándéktárgyakat sorsoltak ki a fiatalok között.

Kép és szöveg: **Vereb István**

